

GLASSHEIM, Eagle:

Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století
Garamond, Praha 2012, 313 stran

Problematika dějin šlechty ve 20. století je tématem dosud nedostatečně zpracovaným, ačkoliv výzkum v této oblasti zaznamenal v posledních pěti letech významné impulzy v podobě dílčích studií. Monografie na dané téma však dosud na českém knižním trhu chyběla.

V roce 2005 uveřejnil americký historik Eagle Glassheim monografii *Noble Nationalists. The Transformation of the Bohemian Aristocracy*,¹ která do značné míry vychází z jeho disertační práce *Crafting a Post-Imperial Identity: Nobles and Nationality Politics in Czechoslovakia, 1918–1948*.² Po sedmi letech jsme se konečně dočkali jejího českého překladu.

Odpověď na otázku, proč si zaoceánský historik zvolil jako téma svého výzkumu právě problematiku šlechty žijící po roce 1918 v Československu, v úvodu jeho vysoce hodnotné práce nenajdeme. Zato ale po přečtení této knihy musíme konstatovat, že jeho porozumění problematice transformace identity někdejší habsburské šlechty je nepopíratelné.

Kniha je chronologicky rozdělena do šesti kapitol, nepočítaje v to úvodní zamyšlení a závěr. Ačkoliv se autor zaměřuje na šlechtu v období let 1918 až 1948, tedy v době zásadních společenských změn, které se šlechty jako sociální skupiny významně dotýkaly, v první kapitole svého výkladu stručně, ale erudovaně přibližuje pozici šlechty v českých zemích od poloviny 19. století do pádu habsburské monarchie. Nastiiňuje zde rozdělení (po r. 1861) šlechty žijící v českých zemích do dvou frakcí: tzv. ústavověrné a historické (Glassheim ji nazývá feudálně konzervativní). Ústavověrná šlechta byla výrazně proněmecká a centralistická, zatímco historická (státoprávní) šlechta upřednostňovala autonomii Čech v rámci federalizované habsburské monarchie opírající se o státní právo zemí Koruny české.³ Jejich konflikt byl však tlumen několika vzájemnými názorovými shodami, tj. nezpochybnitelnou loajalitou k monarchii, sociálním konzervatismem a tradičním katolicismem. Nicméně *ztotožnění šlechticů s jedním či druhým zemským národem bylo v prvé řadě politické a jeho kulturní náplň byla velmi slabá* (s. 18). Na základě politické příslušnosti k jedné z těchto dvou frakcí a s tím související názorové orientace příslušníků šlechty Glassheim provedl velice zajímavou analýzu pozdějších šlechtických postojů vůči československému státu a jeho politické reprezentaci po roce 1918. Upozornil na spojitost mezi loajalitou k Československu a tradiční příslušností šlechtických rodů ke státoprávní či ústavověrné frakci v rámci velkostatkářské kurie v říšské radě. V meziválečném období byli podle Glassheima státoprávníci ve většině případů loajální vůči československému státu na rozdíl od šlechticů z ústavověrné frakce.⁴

1 GLASSHEIM, Eagle: *Noble Nationalists. The Transformation of the Bohemian Aristocracy*. Harvard University Press, 2005, 316 stran.

2 Disertační práce obhájena na Columbia University v New Yorku v srpnu 2000.

3 GLASSHEIM, Eagle: *Urození nacionalisté. Česká šlechta a národnostní otázka v 1. pol. 20. století*. Garamond, Praha 2012, s. 33.

4 GLASSHEIM, Eagle *Noble Nationalists*, s. 109. Tuto analýzu rozpracoval autor již ve své disertační práci,

Ústředním tématem Glasheimovy práce je otázka nacionalismu, který podle jeho mínění po roce 1918 v podmínkách „národní a sociální revoluce v Československu“ začal silně ovlivňovat i dosud internacionální šlechtu. Autor hovoří o opožděné *nacionalizaci šlechty* (s. 18–19, 93–94), jejíž počátek spatřuje až po pádu monarchie. Nacionalizaci označuje proces „intenzifikace národního přimknutí“, jenž vrcholil v období 30. let, kdy *dochází k uvolnění vazby mezi stavovskými zájmy šlechty a jejich národní identifikací* (s. 19).

Počínaje druhou kapitolou se Glasheim věnuje situaci po vzniku Československa, kdy si zakladatelé nového státu *ve šlechtě našli užitečný negativní symbol, spojující šlechtu s Němci, Habsburky a s feudálním útlakem* (s. 240) a zbavili ji jejich titulů i výsad. Autor si všímá nacionálně populistického hesla *Odčinění Bílé hory*, v jehož jménu byla šlechta zbavena značné části své půdy a lesů v rámci pozemkové reformy. Přináší četné příklady užívání nacionální rétoriky šlechtou jako součásti její strategie v boji proti zásahům první pozemkové reformy. Jak autor dokládá, v některých případech bylo toto prokazování loajálního postoje československému státu mnohdy pouhým oportunismem, na druhé straně řada šlechticů vykazovala po celé sledované období konzistentní postoje a v době krizových třicátých let rozhodně prokázala svou věrnost Československu. Naproti tomu příslušníci šlechty, kteří se identifikovali s němečtím (Deutschum), podporovali od poloviny třicátých let Sudetoněmeckou stranu a posléze i Hitlera, ačkoliv vztah k němu a nacismu *byl v polovině 30. let ambivalentní* (s. 172). Ovšem na sklonku 30. let *byli mnozí němečtí šlechtici stejně jako Henlein vtaženi do šířící se sféry nacistického vlivu* (s. 173). Ačkoliv Glasheim mluví o „mnohých šlechticích“, jako ústřední podporovatele SdP výslovně uvádí pouze Karla Rohana, Karla Khuen-Lützov, Adolfa Dubského, Ulricha Kinského a Alfonse Clary-Aldringena (s. 185–188), mezi sympatizanty Sudetoněmecké strany řadí rovněž bratry Josefa a Frdricha Westphaleni (s. 191). Autor ovšem blíže nespécifikuje, zda všichni jmenovaní posléze vstoupili do NSDAP. V případě Karla Buquoye, Karla Waldsteina, Alfonse Clary-Aldringena a Františka Antonína Thun-Hohensteina jako doklad jejich postoje cituje jimi pronesené oslavné proslovy po odtržení českého pohraničí a jeho připojení k nacistickému Německu (s. 198). Z Glasheimova výkladu ovšem nevyplývá, jaké procento šlechticů se přiklonilo k podpoře Sudetoněmecké strany po roce 1935 a německé nacistické strany po roce 1938. Autor pouze uvádí, že *k Hitlerovi se v roce 1938 nepřidali všichni němečtí šlechtici z Čech a Moravy. Pár z nich se postavilo proti nacismu jako emigranti* (s. 201).⁵

Glasheim se zaměřuje i na situaci po roce 1945, kdy byla opět *Bílá hora [...] mocným symbolem sjednocujícím národní a sociální revoluci* (s. 223), tentokrát ale s daleko krutějšími následky, neboť *revoluce z roku 1945 a 1948 definitivně zničila českomoravskou šlechtu jako třídu* (s. 237).

kde je jí věnována větší pozornost než v předkládané monografii. Viz GLASSHEIM, Eagle: *Crafting of Post-Imperial Identity. Noble and nationality Politics in Czechoslovakia, 1918–1948* (Ph.D. Dissertation). Columbia University, New York 2000, 154 stran.

5 Zmiňuje pouze Richarda Coudenhove-Kalergiho a uvádí, že kromě něho *však ani jediný z německých šlechticů v Čechách a na Moravě veřejně nemluvil proti Hitlerovi a neprotestoval proti okleštění Československa* (s. 201).

Glassheim se ve své práci opírá o bohatý a různorodý pramenný materiál uložený v českých archivech (Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv Ministerstva vnitra, Archiv Národního muzea, Moravský zemský archiv v Brně, Státní oblastní archivy v Litoměřicích, Plzni, Praze, Třeboni, Zámrsku, Státní okresní archivy v Děčíně a Praze, Národní archiv v Praze), ale také o archivní materiál zahraniční provenience (*Public Record Office, Foreign Office, Londýn*), a to o prameny úřední i osobní povahy, a také o vydané paměti, periodický tisk i dobovou publicistiku.

Ačkoliv množství shromážděného archivního materiálu je vskutku úctyhodné, autor se opírá pouze částečně o ego-dokumenty, přičemž hojně využívá vzájemnou šlechtickou korespondenci. Ovšem prakticky vůbec nečerpá z deníků šlechticů (výjimkou je deník Eugena Czernína, uložený v SOA Jindřichův Hradec) či šlechtičen, jež české archivy pro Glassheimem zkoumané období zpřístupňují. Faktická rezignace na využití deníkových zápisků má několik důsledků. Jedním z nich je, že se z Glassheimova výkladu prakticky zcela vytrácejí ženy. Přitom právě deníky některých šlechtičen vztahující se k danému období jasně dosvědčují, že šlechtičny rozhodně nebyly apatické vůči společenským a politickým změnám po roce 1918, ale naopak je intenzivně prožívaly, a že podléhaly „nacionalizaci“ stejně jako jejich mužské protějšky. Naproti tomu Glassheim v důsledku koncentrace na ego-dokumenty pocházející výhradně z pera mužů dochází k diskutabilnímu závěru, a sice že *vzhledem k přetrvávajícímu patriarchálnímu rázu hospodářského, společenského a politického života šlechty nikterak nepřekvapuje, že ztotožnění s tím či oním národem bylo monopolem mužů* (s. 136–137).

Na druhou stranu bohatý zevrubný archivní výzkum umožnil autorovi nahlédnout problematiku šlechty ve 20. století z vícera zorných úhlů. Neomezuje se tedy pouze na otázku její „nacionalizace“ v období dvacátých a především třicátých let, nýbrž na celkovou proměnu politické, ekonomické a společenské role šlechty po roce 1918, přičemž neponechává stranou ani šlechtickou sociabilitu, která se navzdory všem změnám ve sledovaném období – jak autor dokládá – měnila pouze nepatrně.

Nedostatkem Glassheimovy práce (platí pro originál i český překlad) z hlediska archivního materiálu je, že autor velmi často cituje neúplně či nepřesně. Obvyklé je pouze uvedení čísla kartonu bez další specifikace. V některých případech pak uvedení čísla kartonů nekorrespondují se skutečným uložením. Vzhledem k významu citovaných pramenů je škoda, že v mnoha případech je není možné dohledat.⁶

6 Jde především o dokumenty uložené v Archivu Kanceláře prezidenta republiky, ve fondech D-důležité a T-tajné, které ovšem autor necituje. U některých archiválií uvádí pouze číslo jedací bez další specifikace, u jiných jen karton. Příkladem budiž poznámka č. 79 na straně 288, č. 76 na straně 294, č. 23 na straně 296, č. 26, 27 a 32 a 42 na straně 297, č. 44 na straně 298 atd. Stejně tak v případě archivního materiálu z rodinného archivu Clary-Aldringen, uloženého ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, pobočka Děčín, uvádí E. Glassheim pouze číslo kartonu (např. pozn. 46 na straně 292, č. 89 na straně 294, č. 95 a 96 na straně 295, č. 55 na straně 298, aj.) Uvedená čísla kartonu navíc neodpovídají číslování daného fondu (např. Clary-Aldringenův dopis do redakce Times z října 1938, na který autor odkazuje v poznámce č. 94 na straně 295, je uveden jako součást kartonu 445. Ve skutečnosti ale jde o karton č. 666 (viz inventář Rodinný archiv Clary-Aldringenů Teplice (1138) 1416–1948, číslo pomůcky 4411, Děčín 2004). Veškeré archiválie vztahující se k osobě Alfonse Clary-Aldringena jsou v Glassheimově knize spojovány s kartony 434 až 448. Archivní dokumenty k osobě Alfonse Clary-Aldringena jsou ale podle inventáře číslovány od kartonu č. 578 do č. 671.

Práci Eagla Glassheima je rozhodně možné označit jako práci „zakladatelskou“. Je dosud jedinou publikovanou monografií zkoumající dějiny šlechty žijící po roce 1918 v českých zemích založenou na důkladném primárním archivním výzkumu. Ačkoliv je možné s určitými závěry autora polemizovat, jeho práce je z hlediska výzkumu dějin šlechty nesmírně hodnotná.

◆ Dita Jelínková